Раніше вони завжди були втрьох. Юрко — раз, Вітя — два, Левко — три. Або, якщо хочете, навпаки: Левко — раз, Юрко — два, Вітя — три... Все було просто і зрозуміло: найкраща команда — "Карпати", хоча їй не завжди щастить; найцікавіша книга — про Руаля Амундсена; найвеселіший фільм — "Веселі хлоп'ята", найпотрібніша наука — астрономія, найулюбленіший учитель — Антон Дмитрович...

А потім усе заплуталось, переплуталось, перемішалося. Правда, заплуталось тільки для Левка, а для Юрка і Віті все надалі залишалось простим і зрозумілим.

— "Карпати" — нікудишня команда. Добре було б, якби їм не дозволили грати в класі "А". Правда, Левку?

— Не говори дурниць! — спалахнув Вітя.— "Карпати" в тисячу разів кращі від того СКА, хіба ж не так, Левку?

— Так, угу... ні... не так... взагалі, правда...— метались Левкові думки туди-сюди, як м'яч на футбольному полі, і хтозна, в чиї ворота він міг потрапити.

— Я записуюсь у гурток фотографів. Мені купили апарат, класний апаратик. Фото робить знаєте як? Левку, ти також записуйся, добре?

— Які можуть бути фотогуртки, коли Антон Дмитрович уже записує всіх, хто хоче грати в шахи. Антон Дмитрович знаєте як грає в шахи! Я вже тебе записав, Левку, ти ж будеш ходити, правда?

Левко киває головою і Віті, який вирішив зайнятись фотосправою, і Юркові, який на власний розсуд записав його, Левка, в гурток шахістів. Справді, хіба ж фотосправа — це не цікаво? Або ж хіба погано навчитись грати в шахи так, як Антон Дмитрович? І не так легко вибрати поміж

тим і другим, тим більше, коли твої друзі умовляють тебе і переконують: шахи, фото, шахи, фото...

Голова у Левка йшла обертом. Повертається додому з Вітею — Вітя захоплено розповідає, як він учора був на мотогонках, як упіймав у кадр гонщика на віражі, і які у нього є фотожурнали, і що він скоро пошле на конкурс одне своє фото, своє найкраще фото, а хіба ж ти, Левку, не хочеш послати свою найкращу роботу на конкурс?

І Левко в ту мить щиро переконаний, що фотоапарат — річ найнеобхідніша в світі і все життя він тільки про те й мріяв, щоб стати фотокореспондентом великого цікавого журналу. Або їздити з апаратом в експедиції. Або... або... від фотоапарата не так уже далеко до кіно!

Увечері приходив Юрко, вони сідали разом розв'язувати якусь складну шахову задачу — і вже Левко уявляв себе щонайменше чемпіоном школи. А що, хіба це неможливо? І тоді б його послали на обласну олімпіаду, а потім...

Справу з фотоапаратом і шахами Левко врешті-решт уладнав: він записався в обидва гуртки. Він ледве встигав з одного заняття на друге, і хоч ні там, ні там його не хвалили — Левко не страждав. Але було щось інше, чого Левко не міг зрозуміти, бо так усе заплуталось, так усе переплуталось... Страшенно усе переплуталось.

Староста класу скочив під час перерви на стілець і, намагаючись перекричати тридцять своїх побратимів, гукнув щосили:

— Гей, хлопці, тихо! Є оголошення! Йдемо збирати металолом! Збір о третій нуль—нуль біля школи! Всі чули?

— Ніяких металоломів! — пролунав у відповідь обурений голос.— Хто ще вигадав металолом, коли ми давно вирішили йти у середу до університетської обсерваторії!

— Доведеться відкласти екскурсію, бо...

— Бо ти хочеш зібрати найбільше металолому? Ще ніхто в школі й не думав, а ти перший!

— Відкладай сам собі, а мій брат уже все знає, я йому казав. Він нас зустріне в обсерваторії, а ти собі збирай металолом! Уррра, на обсерваторію, хлопці!

— Правильно!

— Даєш обсерваторію!

— Тихо! Та можете ви помовчати! Тоді давайте проголосуємо! Взагалі, це неправильно, але все одно — хто за обсерваторію?

Прикусивши губу, староста дивився на клас. Клас дивився на старосту. Одна за одною підводились руки. Чим далі — тим сміливіш.

— Усі, значить,— тихо сказав староста.— За металолом, значить, тільки я... Може, ще хтось за металолом? — Але це вже староста сказав так, для годиться, По хто ж міг бути за металолом, коли всі були за обсерваторію?

І раптом клас аж вибухнув од сміху:

— Гляньте, він хоче й туди, й сюди!

— Ну й Левко, ну хитрюга!

— То ти за що, ми так і не зрозуміли, поясни!

— А я... що... я нічого... я тільки... можна спершу металолом зібрати, а потім — в обсерваторію, хіба ж ні?..

Повий вибух сміху примусив Левка замовкнути. А що він міг, як він міг інакше, коли староста — це Вітя, а за обсерваторію — Юрко? Добре їм сміятись, їм усе зрозуміло, вони знають, чого хочуть, а тут спробуй розберись! І металолом треба, і в обсерваторію хочеться, і Вітя друг, і Юрко друг. Добре їм усім сміятись!

А тут ще Юрко якось так презирливо:

— Он ти, брате, який, ти хочеш до старости підлизатись, щоб не казали: Левко Савчин металолом зірвав? Он ти який!

Левкову душу ніби хто на шматочки в ту мить подер. Ніби це не душа, а клаптик паперу. Взяв і подер Левкову душу друг Юрко, нічого не розумів друг Юрко, а пояснити, в чому річ, Левко не зумів би. Він навіть самому собі не міг нічого пояснити. Він сам не знав, чому так вийшло, що о третій годині він опинився біля школи, а не біля пам'ятника Франку, звідки хлопці мали вирушати до обсерваторії. Одне тільки знав Левко: ні до кого він не збирався підлизуватись, просто він не міг собі уявити, як Вітя один-однісінький вирушить збирати отой клятущий металолом.

Однак самотній Вітя не з'являвся. Левко чекав півгодини. На шкільному подвір'ї тільки восьмикласники грали в баскетбол — у них був урок фізкультури, та юннати з п'ятого "А" щось робили на грядках. А Віті не було. Левко ще трохи постояв, подивився на восьмикласників, на грядки — і рушив до Вітиного дому. Там він довідався, що друг його Вітя пішов у обсерваторію, і чому ж він, Левко, не пішов туди?

Нічого не сказав Левко. Бо тепер все так жахливо заплуталося, що ніхто на світі не міг би цього розплутати.

— Чому ти...— сказав Левко.

— Чому ти...— сказав Вітя.

— Чому ти вчора не прийшов збирати металолом?

— Металолом? — здивувався Вітя.— Але ж усі проголосували за обсерваторію!

— Усі? А ти ж за металолом! І я чекав тебе, а ти в обсерваторію, так?

— Чекав? — запитав Вітя і подивився кудись убік.— Знаєш, я не знав. Якби я знав...

Ага, Вітя не знав. Вітя не знав, що Левко йому друг і не залишить його самого. Тому Вітя пішов у обсерваторію, хоч голосував за металолом.

Голова у Левка йшла обертом. Шахи — фотоапарат... Металолом — обсерваторія... Вітя — Юрко...

Юрко:

— Ну, тепер ти сам бачиш, який він! Голосує за одне, а робить інше. Хіба людина може так робити? Треба вже до кінця — або так, або так! У мене б такого ніколи не трапилось! Правда ж, Левку? І знаєш, що я тобі скажу? Плюнь ти на нього, чого ти з ним водишся, я його розкусив, я його тепер знаєш як розкусив! Вискочка нещасний, у старости йому захотілось! Хіба ж такому бути старостою? Самих п'ятірок тут мало, треба, щоб характер був, щоб хлопці за тобою йшли, правда, Левку?

"Правда",— думав Левко.

Вітя:

— Ну, скажи, навіщо він знову усіх проти мене підбурює? Ну, нехай, металолом так пройшов, так йому минувся, я тоді нікому нічого не сказав, а тепер він знову — я кажу, що треба йти в підшефний дитсадок, а він навіть дівчат підмовив бокс дивитись! Ну, що він усіх підбурює, хіба ж так можна, скажи, Левку? А тут іще ти теж з ним...

"Не можна так, справді",— думав Левко.

Здорово було раніше! Найкраща команда — "Карпати", найцікавіша книжка — про Руаля Амундсена... Усе було легко і просто, а тепер не знаєш, як повернутись, як зробити. Ану їх — і шахи і фотоапарат, і Вітьку, і Юрка!

День, другий, третій тікав од обох Левко, а потім знову з'являлась якась заковика — і Левко починав мучитися, де ж правда, і хто в них має рацію, і чому вони так, нарізно, у чому причина, і на чий бік йому, Левкові, ставати? Здорово було раніше...

Юрко:

— Хочеш сигарету? Тю, дивак, ніхто ж не бачить! Ну, не хочеш, як хочеш, а я б на твоєму місці не відмовився. Противно тільки спочатку, а потім нічого, можна терпіти. Не будеш же ти все життя, як дівчисько, цукерки смоктати. Не хочеш? Ну, не треба. Правду кажучи, я теж не дуже хочу, але коли в людини характер, вона себе може перемогти і робитиме навіть те, що неприємно. Хіба ж не так, Левку?

— Н-не знаю,— щиро відповів Левко,— я не знаю...

— А, ніколи ти нічого не знаєш! — засміявся Юрко.— Підстароста нещасний! А він про тебе знаєш що казав?

— Що? — розгубився Левко.

— Піди у Димки Загороднього запитай, а я плітками не займаюсь, я не дівчисько!

Вітя:

— Знаєш, він курить! Слово честі, я бачив у нього сигарети! Але його ніхто не продасть, він усіх хлопців підмовив, вони в нього як цуцики... І ти теж... Все робиш, що він хоче... Давай Антону Дмитровичу скажемо! Він же мене не послухає, якщо я скажу — перестань курити, а Антона Дмитровича послухає. Левку, ми ж не для себе, ми ж для Юрка, правда? Якщо тільки я один скажу — мені не повірять, хлопці усі за нього, а якщо ти... Ходімо, подивишся, як він курить!

— Н-ні,— сказав раптом Левко.— Не хочу!

— Не хочеш? — здивувався Вітя.— Ну, але ж ти підтвердиш, що він курить? Ти ж, мабуть, сам знаєш, що він курить?

— Знаю,— признався похмуро Левко.

Левкова душа для нього самого ще таємниця. Але щось у ній живе, щось у пій таке з'являється, від чого раптом Левко хоче вилізти з власної шкіри. От би поміняти власну шкіру. Добре пітону — він щороку міняє шкіру. А ти живи і живи все життя в одній шкірі. "Людина міняє шкіру". А, це книжка така є. Угу, мама читала. Левко не читав. Але то, мабуть, фантастика. Людина повинна весь час жити у власній шкірі. І всі рубці на ній залишаються.

Вітя (урочистий і поважний) і Левко (похмурий і насуплений) стоять перед Антоном Дмитровичем.

Вітя:

— І справа тут зовсім не в тому, що він проти мене всіх підмовляє... Нехай підмовляє, мені все одно... Але він ще й курить, от, Антоне Дмитровичу, я сам бачив, можу вам показати, де він курить на великій перерві!

— Можеш? — питає Антон Дмитрович і не дивиться на Вітю. Він дивиться на похмурого, насупленого Левка, і Левкові здається, що запитують тільки його. Але Левко мовчить. Язик у роті такий великий, як одного разу в гарячці, коли Левко хворів на малярію. Величезний, важкий язик, як тільки він уміщається в роті?

— Можу,— з готовністю повідомляє Вітя.— Всі знають, що курити не можна...

— Еге ж, всі знають,— повторює Антон Дмитрович таким голосом, що Левко здивовано зиркає на вчителя спідлоба: учитель ніби не дуже задоволений їхньою розмовою.

— Левко Савчин теж знає, що він курить. Левко може засвідчити.

— Ти можеш засвідчити? — питає Антон Дмитрович.

Важким язиком Левко облизує пересохлі губи і раптом каже: — Ні! Нічого я не можу засвідчити! Я нічого не знаю!

Десь ніби здалеку він чує насмішкуватий голос Віті:

— Так я і знав. Він його злякався. Його всі бояться.

— Нікого я не боюсь! Зовсім я не тому! — кричить Левко Савчин.

Ніби Левкову душу на шматочки порвали. Ніби це не душа, а клаптик паперу. Взяв і порвав Левкову душу друг Вітя, нічого не зрозумів друг Вітя.

А потім другові Віті Антон Дмитрович звелів вийти. І вони залишились удвох — Антон Дмитрович і Левко.

Антон Дмитрович ходив по учительській, а Левко сидів за великим столом, застеленим синім папером, а на папері були чорнильні плями.

Антон Дмитрович поклав руку на Левкове плече:

— Знаєш, це тільки в бджоли очі так влаштовані, що вона бачить лише свіжі, розквітлі квіти. Бджола не бачить зів'ялих і сухих, а з людиною не так, в людини усе складніше... Як би тобі це пояснити, Левку...

— Ми... ми ж дружили, правда, Антоне Дмитровичу, дружили, а вони...

— Бджоли летять лише на свіжу, яскраву квітку, Левку,— і з того добро і їм, і людям... А в людей не так, людина не може обминати нічого, людина повинна, мусить бачити усе, мусить, розумієш?

— Але ж ми дружили, і чому тепер так?

— Йди на урок, а потім ми ще поговоримо, гаразд? Ти все розповіси. Ти згадай і про них, і про себе. Спробуємо все з тобою зрозуміти, так, Левку?

І вперше за довгий час Левко з легкістю і без сумнівів погоджується:

— Так!

— Умийся, Левку, ти чорнило розмазав по щоках!

Левко Савчин усміхається, хоч йому й треба повертатись у клас, де сидять Вітя і Юрко. Левко Савчин усміхається, і він уже не такий похмурий, хоча, по правді сказати, ще нічого не розплуталось і не все стало зрозумілим.